

Stoa Felsefesinin Kuruluş Fragmanları

Zenon ve Kleanthes

Yunanca ve Latince aslından derleyerek çeviren
C. Cengiz Çevik

alBaraka
Yayınları

C. CENGİZ ÇEVİK

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda lisans, yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. *Cicero'nun Devleti ve Roma'da Siyaset ve Felsefe* kitaplarını yazan Çevik'in temel akademik çalışma alanı Antik Çağ'da siyaset ve felsefe ilişkisidir. Daha önce Herakleitos, Atomcu ve Kinik filozofların fragmanlarının yanı sıra, Cicero, Seneca, Copernicus, Martin Luther gibi farklı yazarların eserlerini de Latince ve Yunanca aslından çevirmiştir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	7
A. Stoa Felsefesinin Tarihi ve Kaynaklar	7
B. Zenon ve Kleanthes: Bir Felsefenin Kuruluşu.....	12
C. Yöntem Üzerine.....	18
ZENON.....	21
KLEANTHES.....	105
NOTLAR	145
STOA FELSEFESİ TERİMLER SÖZLÜĞÜ.....	159
ANTİK KAYNAKÇA, KISALTMALAR VE FRAGMAN DİZİNİ	165

SUNUŞ

A. Stoa Felsefesinin Tarihi ve Kaynaklar

Stoacılık veya diğer adıyla Stoa felsefesi Antikçağ felsefe tarihinin çağlar boyunca en ilgi çeken ekollerinden biridir. Nitekim dünyada olduğu gibi ülkemizde de bu felsefe ekolüne olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Kimilerine göre Roma İmparatorluğu dönemindeki etkisi ve içerdiği sabır temelli ahlak öğretisinden ötürü imparatorluk, kölelik veya biat felsefesi, kimilerine göreyse yine sabır anlayışından ötürü politik baskı, doğal felaket, salgın ve genel olarak ölüm gibi unsurlarla insanları korku ve kaygıya sürükleyen dönemlerde etkin olan bir teselli felsefesidir.

Ancak bu ve benzer genellemeler Stoa felsefesi tarihi açısından düşünüldüğünde her zaman eksiktir. Elbette ekol içinde bu tür genellemeleri mümkün kılan bazı değişmemiş ilke ve düşünceler bulunmaktadır. Ancak tarihsel açıdan ve farklı dönemlerde ortaya çıkan ve Stoacı olarak anılan filozofların düşünceleri açısından bakıldığında, bu ekolün kendi içinde homojen olarak değerlendirilebilecek ölçüde çağlar boyunca hiç değişmeden kalmış bir öğretiye sahip olmadığı görülecektir. Bu yüzden diğer ekollerle ilgili olduğu gibi, bu ekolle ilgili olarak da en iyi araştırma yöntemi, filozofları kendi dönemleri, metinleri ve düşünceleriyle ayrı ayrı

ele alıp kendilerinden önceki ve sonraki filozof ve ekollerle ilişkilerini değerlendirmektir. Kuşkusuz, “Stoa Felsefesinin Kuruluş Fragmanları” başlıklı bu çevirinin Sunuş bölümünde bu araştırma yöntemine uygun bir şekilde kapsamlı bir değerlendirme yapma olanağımız yoktur. Bu yüzden öncelikle Stoa felsefesinin tarihsel bölümlenişinden ve kaynaklarımızdan, ardından kurucu filozof Zenon ile öğrencisi Kleanthes’in yaşamından ve öğretisinden söz edeceğiz.

Stoa felsefesi genel olarak üç tarihsel döneme ayrılır: Eski Stoa, Orta Stoa ve Roma veya İmparatorluk dönemi Stoa felsefesi. Eski Stoa dönemi, öğretinin kurucusu olan Kitionlu Zenon’la (MÖ 334-262) başlar. Khioslu Ariston, Kartacalı Herillos, Herakleotalı Dionysios, Kitionlu Persaios ve Assoslu Kleanthes (MÖ 330-230) onun öğrencileridir. Özellikle de Zenon’dan sonra okulun başına geçen Kleanthes bu dönemin en önemli filozoflarından biridir. Onun öğrencisi olan Soloilu Khryssippos (MÖ 279-206) okulun başına geçen üçüncü kişidir.¹ Orta Stoa döneminin en önemli filozofları Tarsuslu Antipatros (öl. MÖ 130 / 129), Panaitios (öl. MÖ 110/109) ve Poseidonios’tur (öl. MÖ 45).² Akdeniz bölgesine egemen olan Roma devleti güçlü politik figürleri aracılığıyla dönemin felsefe ekolleri ve filozoflarıyla ama özellikle de Stoa felsefesinin temsilcileriyle etkileşim hâlinde olmuştur, örneğin Panaitios büyük Romalı komutan Scipio Aemilianus’un çevresine dâhil olmuş ve Stoacılığın Roma’nın politik ve kültürel karakteriyle uzlaştırılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte, özellikle de Romalı büyük devlet adamı ve filozof Marcus Tullius Cicero’nun diğer felsefe ekolleriyle birlikte Stoacı ilke ve düşüncelerin sonraki kuşaklara ve günümüze ulaştırılmasında önemli bir role sahip olduğunu söyleyebiliriz.³ Tarihsel açıdan üçüncü aşamaya denk gelen Roma veya İmparatorluk dönemi Stoacılığı büyük ölçüde Roma’nın politik ve kültürel idealleriyle iç içe geçmiş bir öğretiye sahiptir. Seneca (MÖ 4- MS 65), Musonius Rufus (MS 20/30-101), Epiktetos (MS 55-155) ve imparator Marcus Aurelius (MS 121-180) bu dönemin

en önemli Stoacı filozoflarıdır. Adını andığımız bu filozoflardan özellikle de Seneca'nın birçok eseri günümüze tam olarak veya büyük ölçüde ulaşmıştır,⁴ keza Musonius Rufus'un başka yazarların metinlerine serpilmiş olan düşünceleri,⁵ tarihçi Arrianos'un Epiktetos'un derslerini içeren notları ve rehber niteliğindeki *Enkheiridion* metni,⁶ Marcus Aurelius'un kendisi için kaleme aldığı düşünceleri⁷ bizim için sadece bu filozofların kendi görüşlerine değil, onlar aracılığıyla daha önceki Stoacı filozofların görüşlerine de ulaşmamızı sağlama-ları açısından önemlidir.

Eski Stoa dönemindeki filozoflar yüzlerce eser yazmışsa da bunların hiçbiri günümüze tam olarak ulaşmamıştır. Bu filozof-ların yaşamları ve düşüncelerine ilişkin bilgilere sadece sonraki yüzyıllarda yaşamış olan yazarların eserleri, doksografik metinler ve aforizma derlemelerindeki alıntılar sayesinde ulaşabiliyoruz. Bu ikincil kaynakların en önemlisi MS üçüncü yüzyılda yaşamış olan Diogenes Laertios'un eseridir. Bu eserin yedinci kitabı Zenon'dan Khryssippos'a ilk Stoacı filozofların yaşamlarını ve düşüncelerini içerir.⁸ Beşinci yüzyılda yaşamış olan Stobaeus *Ec-logae* ve *Florilegium* adlı eserinde diğer Yunan yazarlar gibi eski Stoacılar da birçok alıntı yapmıştır, dolayısıyla bu eserler en önemli kaynaklarımız arasındadır. Yukarıda adını andığımız Latin edebiyatından Cicero ve Seneca'nın, daha sonra yaşamış olan Plutarkhos'un birçok eserinde eski Stoacıların yaşamları ve görüş-leriyle ilgili birçok alıntı bulunur. Bunların dışında Aetius, Athe-naeus, Aelianus, kuşkucu Sextus Empiricus, Tertullianus, Strabon, Philon, Origenes, Lactantius ve Galenus gibi daha birçok isim eski Stoacılar atıfta bulunmuştur.

Hiç kuşku yok ki Stoa felsefesinin kuruluş dönemiyle ilgili yukarıdaki gibi kaynakları içeren fragman derlemelerinin en önem-lisi ve bilineni Hans von Arnim'in 1903-1905 yılları arasında Bibliotheca Teubneriana'nın bir parçası olarak üç cilt hâlinde ya-yımladığı, "Eski Stoacıların Fragmanları" olarak Türkçeleştirebile-ceğimiz *Stoicorum Veterum Fragmenta*'dır. Daha sonra, 1924'te

Maximilian Adler ilk üç cildin sözcük, özel isim ve kaynak indeksini içeren dördüncü cildi yayımlanmıştır. Bilimsel ve akademik literatürde SVF kısaltmasıyla bilinen bu koleksiyonun ilk cildi Zenon ile öğrencilerinin fragmanlarını, ikincisi Khryssippos'un mantık ve fizik fragmanlarını, üçüncüsü Khryssippos'un etik fragmanlarıyla birlikte öğrencilerinin bazı fragmanlarını içermektedir. Fragmanların çeviri örneklerine bakacak olursak, en önemli çalışmalardan biri, “*Stoa und Stoiker: 2 Bände. Griechisch-Lateinisch-Deutsch*. Ed. R. Nickel. Berlin: De Gruyter, 2011” künyeli Almanca çeviridir. Bu çeviride aynı zamanda fragmanlardan hareketle kapsamlı bir Stoa felsefesi analizi de bulunur. Bununla birlikte “*Frammentale Stoicilor Vechi, Volumul 1: Zenon Şi Discipolii Lui Zenon*. Çev. F. Bogoiu ve C. Bejan. Bucuresti: Humanitas, 2016” künyeli bir Rumence çeviri de bulunmaktadır.

Ayrıca SVF'den önce A. C. Pearson'ın *The Fragments of Zeno and Cleanthes* başlıklı çalışması (London: C. J. Clay and Sons, 1891) başlığında adı geçen iki filozofun fragmanlarının metinsel yorumunu da içermektedir. Bunun dışında A. T. Watanabe'nin “Cleanthes, Fragments: Text and Commentary” başlıklı doktora tezi (University of Illinois, 1988), başlığından da anlaşılacağı gibi, Kleanthes'in fragmanlarını ve yorumunu içermektedir. C. J. De Vogel'in *Greek Philosophy: A Collection of Texts, 3. The Hellenistic-Roman Period* (Leiden: E. J. Brill, 1959), 44-183 künyeli çalışmasında eski fragmanların bir bölümü çevirileri olmadan, açıklayıcı notlarla birlikte bulunmaktadır. Fragmanların İtalyanca çevirileri için bkz. *I frammenti degli Stoici antichi*, vols. 2, ed. ve çev. Nicola Festa (Bari: 1932-1935); *I frammenti degli Stoici antichi*, Pubblicazioni dell'Istituto universitario di magistero di Catania, testi e documenti, 8, çev. Rosario Anastasi (Padova: 1962).

Yukarıda bahsedilen çalışmalar, eserleri günümüze ulaşmayan Zenon başta olmak üzere ilk Stoacıların yaşamları ve düşünceleriyle ilgili öncelikli kaynaklarımızdır. Ayrıca B. Inwood ve Lloyd P. Gerson'ın çevirip girişini yazdığı *The Stoics Reader: Selected Writings*

and Testimonia (Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc., 2008) başlıklı çalışmanın 1-176. sayfaları arasında, kuruluş dönemi Stoa felsefesine ilişkin antik literatürden okuma parçaları bulunmaktadır. Bunların dışında, burada bahsedemeyeceğimiz kadar çok sayıda çalışma Stoa felsefesinin kuruluş dönemiyle ilgili ileri okuma yapma fırsatı tanımaktadır, en faydalı çalışmalardan bazıları şunlardır:

Annas, J. “Ethics in Stoic Philosophy.” *Phronesis*, 52.1 (Anniversary Papers: The Southern Association for Ancient Philosophy at 50), (2007): 58-87.

Arnold, E. Vernon. *Roman Stoicism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1911.

Brouwer, R. *The Stoic Sage: The Early Stoics on Wisdom, Sagehood and Socrates*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Colish, Marcia L. *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages: 1. Stoicism in Classical Latin Literature*. Leiden: E. J. Brill, 1990.

Dyson, H. *Prolepsis and Ennoia in the Early Stoa*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2009.

Inwood, B. *Ethics and Human Action in Early Stoicism*. Oxford: Clarendon Press, 1985.

Lökke, H. *Knowledge and Virtue in Early Stoicism*. Heidelberg: Springer, 2015.

Long, A. A. *Stoic Studies*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 1996.

Long, A. G. (ed.) *Plato and the Stoics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Reesor, Margaret E. “Fate and Possibility in Early Stoic Philosophy.” *Phoenix*, 19.4 (1965): 285-297.

----- . *The Nature of Man in Early Stoic Philosophy*. London: Duckworth, 1989